

ks. Jerzy Danecki

Jak chronić młodych ludzi przed manipulacją i dezinformacją?

How to protect young people from manipulation and disinformation?

Summary

There are many benefits to using digital media. By being able to communicate from virtually anywhere on earth, transmitting and receiving information, the media provide entertainment, educate and are a source of income. However, apart from the benefits of using the Internet, one cannot remain indifferent to the threats it brings. So far, the attention of Internet threat researchers has focused mainly on cyberviolence and addiction, but the threats arising from broadly understood disinformation on the Internet are also important. Young people who are just entering adolescence and discovering their own hierarchy of values are attacked with fake news almost every day. Due to their young age and tendency to succumb to group pressure, they do not verify the origin of the information they read or its credibility. The young generation for whom the Internet is a natural source of acquiring knowledge very often has problems with critical evaluation of information because it requires knowledge, commitment, time and, above all, the willingness of the recipient. In this context, the role of parents and teachers seems to be very important, as they should sensitize young people to this threat and help develop critical thinking in young people. Media education also faces a great task, as it seems to be a key tool in the fight against disinformation and manipulation on the Internet.

Key words: disinformation, manipulation, fake news, young people, media education.

Wstęp

Współczesny świat cyfrowy, zarówno dla odbiorców jak i twórców, jest źródłem wręcz nieskończonych możliwości. Każdy człowiek mający dostęp do sieci internetowej może komunikować się z innymi ludźmi w wybrany przez siebie sposób niezależnie od tego gdzie się znajdują. To samo dotyczy twórców, informacje bowiem, które stworzone zostały przez konkretne osoby, udostępnione zostają szerokiemu gronu odbiorców jednym kliknięciem. Z jednej strony są to wielkie możliwości, z drugiej zaś, wielkie zagrożenie manipulacją i dezinformacją dla odbiorcy oraz pokusą stawiania siebie w pozycji kreatora otaczającego świata, której często ulegają twórcy. Obecnie 96% młodzieży korzysta z Internetu codziennie, większość z tych ludzi miała do czynienia ze zjawiskiem dezinformacji oraz spotkała się w sieci z nieprawdziwymi informacjami, pomimo tego 20% młodych ludzi nie weryfikuje stron przez siebie odwiedzanych, ani czytanych treści. W dobie powszechnego dostępu do Internetu oraz nieograniczonej ilości informacji codziennie ukazującej się w sieci, bardzo ważne wydaje się,

aby odbiorcy od najmłodszych lat nabywali kompetencje świadomego uczestnictwa w przestrzeni multimedialnej, krytycznej analizy źródeł informacji oraz odróżniania faktów od opinii. Ogromna rola w tym działaniu należy do rodziców, wychowawców oraz nauczycieli, stawia to przed nimi nowe wyzwanie: jak przygotować dzieci i młodzież do radzenia sobie z dezinformacją, *fake newsami* czy propagandą i manipulacją w sieci.

1. Wyjaśnienie pojęć

Termin „manipulacja”, który pochodzi z języka łacińskiego (*manipulus*), oznacza naręczę, wiązkę. Według *Słownika języka polskiego*, pierwsze znaczenie omawianego wyrazu oznacza wykonywanie precyzyjnych czynności ręcznie lub za pomocą narzędzia trzymanego w ręku. Natomiast inna definicja mówi, że jest to wykorzystywanie jakichś okoliczności, naginanie lub przeinaczanie faktów, w celu udowodnienia swoich racji lub wpływania na cudze poglądy i zachowania¹. Warto również przywołać, nacechowaną ideologicznie, definicję manipulacji, która pochodzi z książki rosyjskiego autora Borysa Biessonowa. Według niego „manipulacja jest więc ukierunkowanym systemem ideowo-psychologicznego urabiania mas pracujących, permanentnie wprowadzanym przez burżuazję imperialistyczną w drodze włączania do świadomości tych mas różnego rodzaju mitów, iluzji i przesądów po to, aby zahamować rozwój klasowej, własnej świadomości mas ludowych, aby przeszkodzić im w uświadomieniu sobie własnych podstawowych interesów”². Problematykę manipulacji rozwija w swoich opracowaniach ks. bp Adam Lepa, który w opracowaniu „Świat manipulacji”, podaje definicję podanego wyżej terminu. Otóż, manipulacja to „celowe i skryte działanie, przez które narzuca się jednostce lub grupie ludzi fałszywy obraz pewnej rzeczywistości”. Po podaniu definicji autor zaznacza, że w tym zjawisku, jakim jest manipulacja, jej inicjatorzy skupiają się na jakimś wycinku rzeczywistości. Przedmiotem ich działania nie jest wszystko, co wokół, ale dany fragment, na którym się koncentrują i wobec którego prowadzą działania manipulatorskie. Jako przykład podano tego rodzaju działania wobec Kościoła katolickiego, gdy manipulatorzy zniekształcają wizerunek Papieża, by obniżyć jego autorytet w świecie³.

Celem do którego dąży manipulacja jest doprowadzenie odbiorcy do takiego momentu, by podjęta przez niego decyzja była zgodna z wolą manipulatora, nawet jeśli jest ona sprzeczna z dobrem osobistym odbiorcy. Najbardziej charakterystycznymi elementami manipulacji są właściwości, które określają ją jako ukrytą i planowaną. Aby manipulacja powiodła się, nie może być działaniem przypadkowym, lecz wręcz przeciwnie, musi być odpowiednio zaplanowana i dostosowana do preferencji odbiorcy. Manipulatorzy od początku posługują się specjalnie przygotowanym planem, by osiągnąć zamierzone cele. Często w ten proces zaangażowane są całe zespoły osób, które opracowują odpowiednią strategię. Oprócz konieczności posiadania zamierzonego planu, proces manipulacji przebiega w sposób ukryty, a dotyczy to przede wszystkim jej celów. Dzięki temu proces manipulacji może zakończyć się dla jego twórcy sukcesem⁴.

¹ Manipulacja, *Słownik języka polskiego PWN*, Red. E. Sobol, Warszawa 2002, s. 435.

² I. Kamińska-Szmaj, *Propaganda, perswazja, manipulacja – próba uporządkowania pojęć*, w: *Manipulacja w języku*, red. P. Krzyżanowski, P. Nowak, Lublin 2004, s. 22.

³ Por. A. Lepa, *Świat manipulacji*, Częstochowa 2011, s. 23. Zob. także, J. Nagi, *Manipulacja jako narzędzie dezinformacji*, *Resovia sacra*, r. 26 (2019), s. 298.

⁴ Por. J. Nagi, *Manipulacja jako narzędzie dezinformacji*, *Resovia sacra*, r. 26 (2019), s. 299.

Szerzącym się problemem w przestrzeni cyfrowej stają się tak zwane *fake news*, czyli wiadomości medialne, które nie są ani prawdą, ani kłamstwem. Opierają się one przede wszystkim na dezinformacji i pomimo tego, iż zawierają prawdziwe fragmenty to są one przeważnie wyrwane z kontekstu lub przeinaczone. Ich celem jest wprowadzenie w błąd odbiorcy, wywołanie strachu, zdezorientowanie oraz podżeganie społeczeństwa przeciwko sobie. Według *Słownika języka Polskiego PWN fake news* to: „nieprawdziwe, fałszywe wiadomości, najczęściej rozpowszechniane przez tabloidy w celu wywołania sensacji, bądź zniesławienia kogoś”⁵.

Według poradnika dla rodziców i nauczycieli „Naucz mnie ... jak być cyberodpornym” *fake news* nie posiada jednej definicji, choć przyjmuje się, że jest to celowe przedstawianie nieprawdziwej informacji jako newsa, artykułu, czy wiadomości. W takim ujęciu *fake news* to podkategoria dezinformacji i forma, którą stosujemy jako podstawowy termin do określania nieprawdziwych informacji. Dezinformacja to natomiast celowe tworzenie oraz rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji w celu manipulacji, realizacji celów politycznych lub finansowych. Kluczowym elementem dezinformacji jest celowość i świadomość – możemy o niej mówić, gdy ktoś rozprzestrzenia daną informację, wiedząc że jest ona nieprawdziwa i robi to dodatkowo w konkretnym celu, np. wpłynięcia na nasze poglądy polityczne⁶.

Analizując pojęcia dotyczące manipulacji oraz dezinformacji należy również wspomnieć o pojęciu, które jest wymienionych pojęć konsekwencją. Mowa oczywiście o zjawisku, który określamy mianem *fact checking*. *Fact checking* to nic innego jak proces weryfikacji rzetelności informacji, które opublikowane są w mediach. Stanowi on niejako potwierdzenie prawidłowości i prawdziwości podanych danych, statystyk i konkluzji. Działalność tą podejmują zazwyczaj niezależne pozarządowe organizacje, komórki działające przy redakcjach dziennikarskich oraz środowiska akademickie⁷. Idea *fact checkingu* wywodzi się ze Stanów Zjednoczonych i powstała w 1994 roku, największy jej rozkwit można zaś było zaobserwować w latach 2015-2017⁸.

2. Aktualna sytuacja

We współczesnym świecie dzieci zaczynają korzystać z urządzeń mobilnych w coraz młodszy wiek. Obecnie, czas inicjacji internetowej przypada średnio na 6-7 rok życia, choć niektóre badania ukazują, iż znaczna grupa dzieci rozpoczyna przygodę z nowymi technologiami jeszcze wcześniej. Według danych z badania przeprowadzonego przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę 64% dzieci w wieku od 6 miesięcy do 6,5 lat korzysta z urządzeń mobilnych takich jak tablet czy smartfon, zaś 25% z nich robi to codziennie. Co czwarte dziecko w tym wieku regularnie korzysta z Internetu przeglądając strony internetowe (26%) lub wyszukując treści np. filmy czy aplikacje (28%)⁹. Nastolatki wykazują

⁵ Por. M. Szulc, *Manipulowanie informacją w sieci za pomocą fake newsów jako zagrożenie dla młodzieży, Psychologia wychowawcza*, nr 17/2020, s.142.

⁶ *Naucz mnie... jak być cyberodpornym. Praktyczny podręcznik dla nauczycieli*, red. I. Prószyńska, Instytut Kościuszki, Kraków 2022, s. 8.

⁷ Por. Tamże, s. 11.

⁸ Por. R. Babraj, *Czym jest fact checking – zarys inicjatyw na świecie i w Polsce*, w: *Zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej. Państwo. Społeczeństwo. Polityka. Biznes*, red. M. Wrzosek, NASK Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2019, s. 41.

⁹ Por. A. Bąk, *Korzystanie z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w Polsce. Wyniki badania ilościowego*, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa 2015, s. 7.

szczególnie dużą aktywność w sieci, a dzięki technologii mobilnej Internet towarzyszy im bez przerwy. Zdecydowana większość młodzieży (96%) deklaruje, że korzysta z Internetu codziennie, z czego prawie 20% spędza w sieci więcej niż 6 godzin dziennie. Współczesne nastolatki to pokolenie masowo korzystające z portali społecznościowych. Posiadanie profili w takich serwisach deklaruje ponad 90% młodych ludzi. Media społecznościowe są dla nastolatków przede wszystkim narzędziem komunikacji, podtrzymywania kontaktów towarzyskich i rozrywki, jakkolwiek – co istotne z punktu widzenia zasięgu dezinformacji – duży odsetek młodych ludzi traktuje je również jako podstawowe źródło wiedzy i informacji¹⁰. Dla 99% Polaków w wieku 16-24 lata Internet jest głównym źródłem informacji, a najchętniej odwiedzanymi stronami są Facebook i YouTube. Badania brytyjskie pokazują, że uczniowie szkół podstawowych znacznie gorzej niż uczniowie szkół średnich zdają sobie sprawę ze zjawiska *fake newsów*. A nawet ci, którzy mają jakąś wiedzę na ten temat, nie zawsze są w stanie ich skutecznie rozpoznawać. Nastolatki i młodzi ludzie częściej niż inne grupy wiekowe korzystają z Internetu, a zatem naturalnie mogą przyczyniać się do rozsyłania tzw. alternatywnych faktów¹¹.

Według badań, nastolatki nie mają nawyku weryfikowania treści i źródła informacji. Tymczasem, w kontekście radzenia sobie z dezinformacją, są to fundamentalne umiejętności. Mimo, że większość z nich zna pojęcie *fake news* i natknęła się na fałszywe informacje w sieci, to ponad jedna piąta polskich uczniów, wykorzystujących Internet do nauki, nie zwraca uwagi na źródło i nie sprawdza wiarygodności treści. Polscy nastolatki mają także duże trudności z wyszukiwaniem informacji w tekście i odróżnianiem faktów od opinii. Problemy sprawia im ocena prawdziwości stwierdzeń na podstawie informacji zawartych w przekazach medialnych, czy wskazanie przejawów manipulacji językowej w prostych tekstach reklamowych. W badaniu przeprowadzonym przez Instytut Badań Edukacyjnych w 2016 roku, nie potrafiło tego zrobić 60% gimnazjalistów¹². Trend ten nie jest jednak zarezerwowany jedynie dla Polski, badania Uniwersytetu Standforda ukazują, iż ponad 80% amerykańskich uczniów nie potrafi odróżnić informacji sponsorowanej oraz tekstu mającego charakter stricte informacyjny. Niespełna połowa brytyjskich nastolatków w wieku 12-15 lat przyznaje, iż bardzo często ma problem z określeniem wiarygodności informacji publikowanych w sieci, poszukując zaś informacji, dużym zaufaniem w tej kwestii darzy media społecznościowe¹³.

Odróżnienie *fake newsów* od prawdziwych wiadomości, które jest wyzwaniem dla wszystkich użytkowników sieci, dla dzieci stanowi jeszcze większą trudność. Dzieje się tak co najmniej z dwóch powodów, po pierwsze, do tworzenia fałszywych informacji używa się coraz bardziej zaawansowanych technologii cyfrowych, a po drugie, najmłodszy użytkownicy Internetu nie są odpowiednio przygotowani do samodzielnego radzenia sobie z medialną dezinformacją. Nawet małe dzieci biegle obsługują nowe technologie. Jednak rozwój kompetencji cyfrowych i informacyjnych, które warunkują krytyczny odbiór treści dostępnych w mediach, w tym również w Internecie, dopiero się u nich rozpoczyna i będzie trwał aż do okresu późnego dojrzewania¹⁴. Szczególnie podatni na manipulację i przekaz perswazyjny są najmłodszy internauci, ponieważ ich zdolności poznawcze

¹⁰ A. Borkowska, Z. Polak, *Edukacja medialna jako forma przeciwdziałania dezinformacji. Jak chronić młodzież przed manipulacją?*, w: *Zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej...*, s. 38.

¹¹ M. Szulc, *Manipulowanie informacją w sieci...*, s. 148.

¹² A. Borkowska, Z. Polak, *Edukacja medialna jako forma przeciwdziałania dezinformacji...*, s. 38.

¹³ Por. Tamże, s. 38.

¹⁴ Tamże, s. 38.

nie są jeszcze w pełni ukształtowane. Znajdujące się w początkowym stadium rozwoju psychospołecznego dzieci, mają ograniczoną zdolność selekcji i krytycznej oceny tego, co dociera do nich z ekranu telewizora, czy komputera. W ich przypadku kompetencje niezbędne do bezpiecznego korzystania ze środków masowego przekazu, takie jak: umiejętność logicznego myślenia, krytyczna analiza informacji, zdolność odróżniania rzeczywistości od fantazji, czy prawdy od fikcji dopiero się kształtują¹⁵.

We współczesnym świecie umiejętność krytycznego myślenia jest jedną z kluczowych zdolności, by prawidłowo funkcjonować. Jest to podstawowa zdolność myślenia i kształtowania swoich poglądów w sposób niezależny, w oparciu o wiarygodne fakty oraz dowody naukowe, a także umiejętność analizy i stosowania informacji i dostrzegania logicznych związków między nimi¹⁶. Aby wykształcić w młodych ludziach umiejętność krytycznego myślenia konieczna jest współpraca rodziców i nauczycieli poprzez włączenie się i wprowadzenie do „planu zajęć” edukacji medialnej, która pomoże dzieciom i młodzieży korzystać z sieci w sposób bezpieczny i efektywny.

3. Edukacja medialna jako narzędzie w walce z dezinformacją

Badania i obserwacje oparte na doświadczeniach różnych inicjatyw antypropagandowych wykazują, że podejmowane dotychczas działania edukacyjne, zmierzające do nauczania młodych użytkowników krytycznego odbioru mediów, mają pozytywny efekt na ochronę przed skutkami dezinformacji. Tego typu działania są elementem szerszego konstruktu związanego z kształtowaniem odpowiedzialnego wykorzystania nowoczesnych mediów – prasy, telewizji i przekazu internetowego. W polskim dyskursie pedagogicznym takie podejście nazywane jest „edukacją medialną” (w literaturze anglojęzycznej raczej *media literacy*, co można przetłumaczyć dosłownie jako „piśmienność medialną”). Edukacja medialna jest najczęściej definiowana przez kształtowanie zestawu kompetencji, mających na celu „[...] przygotowanie do świadomego, krytycznego i wartościującego odbioru, a obecnie także tworzenia wszelkiego rodzaju komunikatów (przekazów) medialnych”¹⁷.

Zgodnie z klasyczną definicją edukacji medialnej z 1989 r. celem działań z jej obszaru jest „rozwój pełnego i krytycznego rozumienia natury mass mediów, technik przez nie wykorzystywanych oraz ich wpływu”, wzrost świadomości użytkowników mediów „w zakresie rozumienia i czerpania satysfakcji z tego, jak media pracują, jak tworzą znaczenia, jak są zorganizowane, jak konstruują rzeczywistość”, a także „wyposażenie słuchaczy w umiejętność kreowania własnych produktów medialnych”. Dziedzina ta wykorzystuje dorobek wielu nauk, takich jak: pedagogika, wiedza o kulturze, teoria literatury, socjologia, antropologia, politologia, historia sztuki i estetyka, filmoznawstwo, komunikologia oraz ich subdyscyplin, np. pedagogika mediów, socjologia mediów, czy estetyka mediów¹⁸.

W szerszym kontekście, zgodnie z rozwojem koncepcji przez ekspertów, można uszczegółowić tę bazową definicję edukacji medialnej określając jej podstawowe cele:

¹⁵ Tamże, s. 39.

¹⁶ Por. *Naucz mnie... jak być cyberodpornym...*, s. 16.

¹⁷ A. Borkowska, Z. Polak, *Edukacja medialna jako forma przeciwdziałania dezinformacji...*, s. 39.

¹⁸ G. Cęcelek, M. Gogolewska-Tońska, *Rola edukacji medialnej w procesie przygotowania dzieci i młodzieży do racjonalnego korzystania z przestrzeni wirtualnej*, w: *Kultura i wychowanie*, nr 1(21)/2022, s. 42; cyt. za, A. Ogonowska, *Edukacja medialna. Klucz do rozumienia społecznej rzeczywistości*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, Kraków 2003, s. 10.

- odpowiedzialny wybór i dostęp: umiejętność znalezienia, wybrania i wykorzystania wartościowego źródła informacji,
- analiza i ewaluacja: zdolność zrozumienia informacji, umiejętność wskazania jej autora, jego poglądów i celu publikacji, a następnie ocena jej jakości i wiarygodności,
- tworzenie: umiejętność tworzenia (nie będącej *fake news*) informacji wykorzystującej potencjał używanych mediów,
- refleksja: zdolność do świadomego, zgodnego z etyką i społeczną odpowiedzialnością zarządzania swoją komunikacją,
- działanie: zdolności do podejmowania działań o charakterze uczestniczącym skierowanych na obronę swoich poglądów oraz wartości demokratycznych¹⁹.

Założeniem edukacji medialnej jest obecność w programach nauczania różnych przedmiotów. Począwszy od często przywoływanej w tym kontekście informatyki, poprzez przedmioty humanistyczne, ze szczególnym uwzględnieniem lekcji języka ojczystego i wiedzy o społeczeństwie, aż do przedmiotów ścisłych, gdzie istotna jest nauka konfrontacji z pseudonaukowymi mitami²⁰.

Grzegorz Łęcicki wskazuje na fałszywe koncepcje edukacji medialnej, które w jego rozumieniu zaciemniają i wypaczają jej obraz jako wyzwania stawianego przez współczesną cywilizację, wśród których wymienia: utożsamianie działań z obszaru edukacji medialnej z kształtowaniem umiejętności wykorzystania sprzętu audiowizualnego oraz odbiorników mass mediów (radia, telewizji, Internetu) podczas procesu edukacyjnego; rozumienie edukacji medialnej jako nauki mającej zaznajamiać z technicznymi aspektami komunikacji społecznej, a więc z budową i funkcjonowaniem poszczególnych sprzętów i urządzeń, wykorzystywanych przez mass media; utożsamianie edukacji medialnej z umiejętnością posługiwania się komputerem; utożsamienie edukacji medialnej z edukacją poprzez mass media, rozumianej jako nośniki i przekazniki wiedzy z rozmaitych dziedzin nauki. W ujęciu tego autora podstawowym fundamentem edukacji medialnej jest kształtowanie wśród użytkowników przestrzeni wirtualnej, krytycznego i refleksyjnego odbioru przekazu medialnego. „Edukacja medialna jawi się więc jako istotna potrzeba nowoczesnego społeczeństwa o cechach demokracji komunikacyjnej, wymagającej nauczania krytycznego, selektywnego, aktywnego odbioru przekazów medialnych w celu rozpoznawania ich rzeczywistej treści i przesłania ideologicznego, zawierającego określoną wizję świata i człowieka”²¹.

Ze względu na uwarunkowania poznawcze, wielu badaczy wskazuje okres wczesnej adolescencji jako optymalny moment na wprowadzanie programów edukacji medialnej w kształceniu dzieci i młodzieży. Umożliwia to wyposażanie dorastających młodych ludzi w kompetencje informacyjne wskazywane jako element szerszych kompetencji kluczowych w XXI wieku. Coraz częściej pojawiają się jednak analizy dostarczające argumentów za włączeniem edukacji medialnej w programy nauczania na wcześniejszych etapach rozwojowych. Przykładowo, wśród amerykańskich uczniów szkół podstawowych w wieku 8-9 lat przeprowadzono badanie polegające na 3-godzinnych zajęciach na temat reklamy. Efektem był znaczący wzrost kompetencji najmłodszych uczniów m.in. w zakresie odczytywania prawdziwych intencji reklamodawców i rozpoznawania strategii perswazyjnych. Oznacza to, że już na tym wczesnym etapie rozwoju można z powodzeniem stymulować rozwój krytycznego odbioru treści dostępnych w mediach.

¹⁹ A. Borkowska, Z. Polak, *Edukacja medialna jako forma przeciwdziałania dezinformacji...*, s. 40.

²⁰ Tamże, s. 40.

²¹ G. Łęcicki, *Edukacja medialna jako istotna cecha nowoczesnego społeczeństwa*, w: *Kultura – Media – Teologia*, nr 3 (2010), s. 73-74.

Podobnie wyniki badań nad dziecięcą teorią umysłu dostarczają dowodów, że nawet dzieci w wieku przedszkolnym mogą być gotowe na udział w zajęciach edukacji medialnej. Warunkiem jest dostosowanie zakresu oraz formy przekazu do ich możliwości rozwojowych. Jako czynniki stymulujące rozwój teorii umysłu i umiejętności warunkujących krytyczne myślenie oraz interpretację rzeczywistości już u najmłodszych dzieci, wskazuje się przede wszystkim rolę uczenia się oraz czynniki społeczno-kulturowe. W tym w szczególności podkreślana jest waga środowiska społecznego (rodzina, rówieśnicy)²².

Podsumowanie

Młodzi ludzie, korzystający z zasobów sieci od coraz młodszego wieku, bardzo często bezkrytycznie chłoną wiedzę ze źródeł internetowych. Aby ich rozwój przebiegał prawidłowo powinni być wyposażeni w nowy typ kompetencji, która uchroni ich przed stanieniem się ofiarą dezinformacji oraz manipulacji, proponowanych przez środki masowego przekazu. Ważna jest zatem świadomość oraz chęć rodziców, nauczycieli i wychowawców by podjąć trud edukacyjny i uwrażliwiać młodych ludzi na zagrożenia płynące z Internetu. Edukacja medialna oraz oddziaływania edukacyjne w jej zakresie niosą wiele dobra dla współczesnej młodzieży, uczą podstaw racjonalnego i odpowiedzialnego korzystania z mediów. Pomimo tego, iż edukacja medialna nie jest przedmiotem szkolnym, niektóre jej elementy wprowadzane są przez nauczycieli, szczególnie podczas oraz po okresie zdalnej nauki, która stała się dla niektórych przyczyną doświadczenia zagrożeń płynących z mediów nie tylko w teorii.

Bibliografia

- Babraj R., Czym jest fact checking – zarys inicjatyw na świecie i w Polsce, w: *Zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej. Państwo. Społeczeństwo. Polityka. Biznes*, red. M. Wrzosek, NASK Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2019.
- Bąk A., *Korzystanie z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w Polsce. Wyniki badania ilościowego*, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa 2015.
- Borkowska A., Polak Z., *Edukacja medialna jako forma przeciwdziałania dezinformacji. Jak chronić młodzież przed manipulacją?*, w: *Zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej. Państwo. Społeczeństwo. Polityka. Biznes*, Red. M. Wrzosek, NASK Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2019.
- Cęcelek G., Gogolewska-Tońska M., *Rola edukacji medialnej w procesie przygotowania dzieci i młodzieży do racjonalnego korzystania z przestrzeni wirtualnej*, w: *Kultura i wychowanie*, nr 1(21)/2022.
- Kamińska-Szmaj I., *Propaganda, perswazja, manipulacja – próba uporządkowania pojęć*, w: *Manipulacja w języku*, red. P. Krzyżanowski, P. Nowak, Lublin 2004.
- Lepa A., *Świat manipulacji*, Częstochowa 2011, s. 23.
- Łęcicki G., *Edukacja medialna jako istotna cecha nowoczesnego społeczeństwa*, w: *Kultura – Media – Teologia*, nr 3 (2010).
- Manipulacja*, *Słownik języka polskiego PWN*, Red. E. Sobol, Warszawa 2002.
- Nagi J., *Manipulacja jako narzędzie dezinformacji*, *Resovia sacra*, r. 26 (2019).
- Naucz mnie... jak być cyberodpornym. Praktyczny podręcznik dla nauczycieli*, red. I. Prószczyńska, Instytut Kościuszki, Kraków 2022.
- Ogonowska A., *Edukacja medialna. Klucz do rozumienia społecznej rzeczywistości*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, Kraków 2003.
- Szulc M., *Manipulowanie informacją w sieci za pomocą fake newsów jako zagrożenie dla młodzieży*, *Psychologia wychowawcza*, nr 17/2020.

²² A. Borkowska, Z. Polak, *Edukacja medialna jako forma przeciwdziałania dezinformacji...*, s. 40.

Jak chronić młodych ludzi przed manipulacją i dezinformacją?

Streszczenie

Użytkowanie mediów cyfrowych niesie za sobą wiele korzyści. Poprzez możliwość komunikowania się praktycznie z każdego miejsca na ziemi, przesyłania informacji oraz ich odbierania, media dostarczają rozrywki, kształcą, są źródłem dochodu. Oprócz jednak korzyści płynących z użytkowania Internetu nie można przejść obojętnie wobec zagrożeń, jakie ze sobą niosą. Dotychczas uwaga badaczy zagrożeń Internetu koncentrowała się głównie na cyberprzemocy i uzależnianiu, ważne są jednak również zagrożenia płynące z szeroko pojętej dezinformacji w sieci. Młodzi ludzie, którzy dopiero wchodzą w okres dojrzewania oraz odkrywania własnej hierarchii wartości atakowani są tak zwanymi fake newsami praktycznie codziennie. Z racji młodego wieku oraz skłonności do ulegania presji grupy, nie weryfikują oni pochodzenia czytanej informacji oraz jej wiarygodności. Młode pokolenie, dla którego Internet jest naturalnym źródłem pozyskiwania wiedzy, bardzo często przejawia problemy z krytyczną oceną informacji ponieważ wymaga to wiedzy, zaangażowania, czasu i przede wszystkim chęci odbiorcy. Bardzo ważna wydaje się w tym kontekście rola rodziców oraz nauczycieli, którzy powinni uwrażliwiać młodych ludzi na owe zagrożenie oraz pomóc wykształcić w osobie młodej krytyczne myślenie. Wielkie zadanie stoi również przed edukacją medialną, która wydaje się być kluczowym narzędziem do walki z dezinformacją i manipulacją w sieci.

Słowa klucze: dezinformacja, manipulacja, fake news, młodzi ludzie, edukacja medialna.

Ks. dr Jerzy Andrzej Danecki – proboszcz parafii pw. Św. Stanisława BM w Siennicy, dr UKSW w Warszawie, pedagogika, mgr lic. AKW, teologia moralna, studia podyplomowe, Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie, kompetencje menedżerskie w zarządzaniu ludźmi, ORCID: 0000-0002-8098-4067

Artur Łyczak

„Kluczowe kierunki działań katechety we współczesnej szkole wielkomiejskiej”. Refleksje na kanwie własnych doświadczeń

“Key directions of the religion teacher’s activities in the contemporary metropolitan school”. Reflections based on a personal experience

Summary

A catechist working in a school, especially in a big city, has to face new and difficult challenges. The article shows the importance of school catechesis and, above all, more broadly addresses the issue of the key courses of action that a religion teacher should take in order to adapt religion lessons to modern conditions. The author has been a religion teacher in Warsaw for many years. On the basis of his own experience and conclusions drawn from discussions with other religion teachers, he presents reflections on the directions for the renewal of school catechesis, especially in an urban environment.

Key words: religion teacher, catechesis, religion lesson, big-city school